

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.09.043>

УДК 330.101

JEL: A11, B41

В.Д. ЛАГУТІН, д-р екон. наук, проф.,
провідний науковий співробітник відділу економічної теорії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: vd.lag56@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6626-4381>

ІСТИНА VS ІЛЮЗІЯ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

Для об'єктивності аналізу проблеми «істина vs ілюзія» в сучасній економічній науці запропоновано принципи полікритеріальності демаркації економічної істини та ілюзії (онтологічні, епістемологічні, інституційні критерії та інструментальні ознаки). У контексті плюралізму сучасної економічної науки окреслено методологічні підходи неокласичної ортодоксії і гетеродоксальних теорій до пошуку економічної істини. Обґрунтовано важливість економічного факту (практичного, емпіричного і наукового, теоретичного) для проблеми «істина vs ілюзія». На цій основі розглянуто новітні тренди розвитку економіки штучного інтелекту.

Ключові слова: економічна істина; ілюзія; демаркація; плюралізм; неокласична ортодоксія; гетеродоксія; економічний факт; економіка генеративного штучного інтелекту.

Пріоритетним завданням вітчизняної економічної науки в сучасних умовах є всебічне дослідження соціально-економічного розвитку України в умовах війни і повоєнного відновлення. Від наукового обґрунтування змісту повоєнного відновлення й розвитку, правильного вибору економічної політики багато в чому залежать перспективи подальшого поступу нашого суспільства. Для вирішення цих проблем слід мати справу з істиною — істинними

Ц и т у в а н н я: Лагутін, В. (2025). Істина vs ілюзія в сучасній економічній науці. *Економіка України*. 68. 10(767). 43-63. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.10.043>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

економічними знаннями, а не перебувати в «полоні» ілюзій. Проблема істини та ілюзії у сучасній економічній науці має методологічний характер, проте вона пов'язана також із сутністю реальних економічних процесів і явищ. Шлях до пошуку наукової економічної істини — неупереджене об'єктивне дослідження реальної дійсності. Наука закономірно прагне до об'єктивної істини, без досягнення якої вона не може існувати. За висловом І. Канта, без науки неможлива країна істини, навіть якщо вона «оточена широким і бурхливим океаном, властивим осідлом позірності» (Кант, 2000, с. 185).

Відповідність об'єктивного змісту істини об'єктивній природі реальної економічної дійсності верифікується на основі комплексу певних критеріїв і ознак. Наукова істина ніколи не буває абсолютною. Вона є відносною, тобто з часом коригується і навіть відкидається внаслідок появи нових фактів, доведень і розробок. Така ситуація багато в чому обумовлена постійними динамічними змінами об'єкта економічних досліджень.

У першій чверті XXI ст. відбулись принципові якісні зміни в розвитку економіки: посилення нестабільності неоліберального економічного порядку, загострення суперечностей геополітичного і гео економічного розвитку світу, ескалація глобальної економічної турбулентності, неоднозначність наслідків розвитку науки і технологій. Новою складною реальністю стали становлення і розгортання цифрових технологій і штучного інтелекту. Для пізнання істини сучасна економічна наука повинна відповісти на запитання про те, якою є нинішня економіка, обґрунтувати її об'єктивні характеристики й особливості. Ситуація, що склалася, вимагає переосмислення багатьох уявлень про економіку XXI ст., її закономірності та перспективи розвитку. За поверховими проявами соціально-економічних процесів і явищ, що відбуваються в сучасних умовах, економічна наука повинна бачити їх глибинний зміст, розуміти їх сутність. У зв'язку з динамічною зміною об'єкта, отже, відповідним ускладненням предмета наукового дослідження, питання пошуку істини в економічній науці, критичного переосмислення наявних ілюзій стають дедалі актуальнішими.

Проблеми методології економічної науки, у тому числі методології пошуку істини і протидії помилкам (ілюзіям), розглядаються в працях цілого ряду зарубіжних дослідників. Багатогранний методологічний характер має антологія «Філософія економіки» (Hausman, 2007), присвячена природі економічної науки, ролі економічної методології для пошуку істини і розв'язання реальних економічних проблем. У збірнику «Факти та фікції в економіці» за ред. У. Мякі (Mäki, 2002) у контексті фактів (ілюзій) розглянуто статус, специфіку і межі сучасних економічних знань. Відзначимо також ряд публікацій у *Journal of Economic Methodology* Е. Ангнера, Д. Гіццо, Д. Девіса, Л. Ларю, І. Мейєнбурга, С. Мендрицького та інших. Вагомим є теоретико-методологічний доробок українських учених. Так, А. Гриценко (2023) доводить наукову значущість національного укоріненого економічного розвитку на основі поєднання внутрішньої та зовнішньої інклюзивності, коли кожна з них окремо не дає істинного розвитку. В. Мандибур (2023) висуває ідею синтетичного

практично-прагматичного (або адекватно-прагматичного) підходу до наукового пошуку об'єктивної істини в економіці. В. Сіденко (2024) підкреслює, що хиби (як він пише «аберація бачення світу») в економічній науці обумовлені ментально-ціннісним підґрунтям, спрощеними ідеологічними штампами, домінуванням емоцій. В. Тарасевич (2024) аналізує онтологічні, гносеологічні, аксіологічні й праксеологічні передумови та інтервал істинності економічних знань щодо теорії цінності, за його термінологією — діяльнісної знаннево-інформаційної теорії цінності.

Отже, **мета статті** — розкрити специфіку методології пошуку істини на противагу проявам ілюзій у сучасній економічній науці в контексті епістемології дослідження соціально-економічної реальності, що динамічно розвивається і постійно ускладнюється.

Виходячи з окресленої мети розглянемо три основні проблеми: по-перше, сутність демаркації між істиною та ілюзією в економічній науці, що пов'язано з процесом пошуку економічної істини та її верифікацією; по-друге, методологічне розуміння плюралізму в контексті пізнання істини і проявів ілюзій у ортодоксії та гетеродоксії сучасної економічної науки; по-третє, зміст поняття «економічний факт (емпіричний і науковий)» на основі аналізу об'єктивних процесів і явищ у сучасній економіці штучного інтелекту.

ПРОБЛЕМА ДЕМАРКАЦІЇ ІСТИНИ ТА ІЛЮЗІЇ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

Під демаркацією в даному випадку розуміється визначення критеріїв і відмінних ознак, які б давали можливість виявити відмінності між істиною в економічній науці, з одного боку, та економічними ілюзіями — з іншого. Згадаємо, що К. Поппер розглядав проблему демаркації з точки зору протиставлення емпіричних наук метафізиці.

В економічну науку категорія «істина» прийшла з філософії, що й обумовлює її зв'язок з філософським понятійним апаратом: об'єктивність істини, взаємозв'язок абсолютної і відносної істини, істина як процес тощо. Очевидно, що ідея наукової істини є важливою і перспективною для економічної науки, це — її природна потреба. Широковідомою є теза Гегеля (2004, с. 20) про наукову систему як справжню форму істини. Категорія істини має безперечну евристичну і аналітичну цінність для економічної науки. Економічна істина виступає як спосіб і одночасно як результат раціонального пізнання економіки. Істина в економічній науці є універсальною суспільною цінністю, адже вона іманентно притаманна природі економічних знань. Наука і наукові дослідження стають суспільно затребуваними, коли вони дозволяють наблизитися до об'єктивної істини.

Економічна наука не може уникнути ілюзій. У дослідженні економічних проблем істина переплітається з ілюзіями, які відводять науку в протилежний бік від об'єктивного пояснення економічних закономірностей. У основі ілюзій лежать суб'єктивізм економіста, його надмірна віра у власні погляди і

твердження. Ілюзія фактично є alter ego істини. У такому сенсі економічна ілюзія може розумітись як деяке близьке до наукового положення (твердження, ідеї), що претендує на науковий статус, але насправді є викривленим, спотвореним, хибним уявленням і не відповідає критеріям наукового економічного знання. При ілюзіях за зовнішньою подібністю об'єктивності в реальності мають місце методологічні хиби, теоретичні помилки, викривлене сприйняття економічної реальності.

У контексті змістового трактування істини залежно від тієї чи іншої її теорії (кореспондентської, прагматичної, конвенційної, когерентної та ін.) мають місце відповідні види ілюзій: наприклад, ілюзія з елементами напівістини (постправди); ілюзія, що продукована для прагматичних потреб вимушених кроків економічної політики держави; ілюзія, що існує в стійкому чи нестійкому вигляді; так звана *fable convenue*, тобто ілюзія, що за угодою вважається за істину та ін. Дієвість пошуку істини в економічній науці залежить від використання надійних критеріїв демаркації істини та ілюзій. Очевидно, що важливу роль як критерій демаркації відіграє реальна економічна практика. В онтологічному плані очевидно, що наукові положення повинні бути порівнянними з фактами і перевірені на їх основі за допомогою кількісних (статистичних) даних.

Розуміння практики як критерію демаркації істини та ілюзії у економічній науці означає, насамперед, що наукові знання повинні узгоджуватися з реальною економікою. Це робить практичну верифікацію наукової істини близькою до емпіричної перевірки об'єктивності результатів досліджень. Проте складність наукових економічних досліджень полягає в тому, що їх результати, як правило, не можуть бути відтворені емпірично, що фактично унеможливує пряму емпіричну перевірку істини в економічній науці на основі практики економічної діяльності.

Очевидно, що цілий ряд важливих наукових положень не піддаються необхідній перевірці конкретними фактами економічної практики. Так, емпірично, на кількісній основі з використанням статистичних даних, фактично неможливо з достатнім ступенем точності перевірити, наприклад, істинність теореми Коуза (взаємозв'язок нульових трансакційних витрат і ефективного розподілу ресурсів незалежно від змін у структурі прав власності й зовнішніх ефектів), а також багато інших загальноновизнаних наукових положень сучасної економічної науки. Економічна практика не може бути монокритеієм істини в економічній науці, оскільки за своїм змістом вона є неоднозначною, внутрішньо суперечливою, такою, що постійно змінюється в процесі розвитку. Отже, часто-густо наукові положення спростовуються (за принципом фальсифікаціонізму К. Поппера) і починають вважатися недостовірними не тому, що заперечуються їх теоретико-методологічні засади, а тому, що кардинально змінюється сама економіка і ці положення вже не вписуються в панівну парадигму сучасної економічної науки.

Очевидно, що для надійної демаркації істини та ілюзії у економічній науці слід застосовувати не лише онтологічний критерій економічної практи-

ки. Хоча результати досліджень у економічній науці й не можуть суперечити основним принципам фактам економічної практики, але ці результати повинні також епістемологічно підтверджуватися логікою розгортання економічних категорій. Безумовно, для наукових досліджень мають значення епістемологічні та інституційні критерії демаркації істини та ілюзії. Не лише практичні факти економічної діяльності, але й дієві методологічні принципи досліджень обумовлюють отримання істинних наукових результатів і висновків. У економічній науці відомими є два методологічних принципи дослідження: принцип нереалістичності М. Фрідмана і принцип послідовності наближення Г. Саймона. Точка зору М. Фрідмана така: «...Факти ніколи не можуть довести гіпотезу, вони можуть лише виявити її помилковість» (Friedman, 1953, p. 9). Г. Саймон трактував методологічну проблему взаємозв'язку істинності теоретичних ідей і реальних фактів з точки зору наближення науки до реальності. Він зазначав: «Якщо умови реального світу наближаються до передумов ідеального типу достатньо точно, то висновки, які зроблені з цих передумов, будуть приблизно правильними» (Simon, 2007, p. 182).

Центральний пункт епістемологічних критеріїв демаркації істини та ілюзії у економічній науці — відповідність (або невідповідність) методів пізнання специфіці об'єкта і предмета дослідження. Важливими є також епістемологічні критерії, пов'язані з методологічною досконалістю й доцільністю, суворістю наукових побудов, внутрішньою несуперечливістю наукових підходів, логічною наступністю економічного знання. Специфічно трактуються епістемологічні критерії щодо довіри до економічної науки. Г. Ірзік і Ф. Куртулмус (Irzik, Kurtulmus, 2017) розрізняють базову й підвищену епістемічну довіру до науки і виокремлюють необхідні умови для її досягнення. Ш. Мюллер (Muller, 2023) розглядає три епістемічних критерії щодо проблеми суспільної довіри до економічної науки: валідність, надійність і рефлексивність. На мою думку, проблема довіри в цьому випадку є близькою до проблеми демаркації істини та ілюзії, адже не може бути довіри суспільства до економічної науки, яка не продукує істинних знань.

Економічні висновки в епістемологічному сенсі виражаються в певних словах, словосполученнях і реченнях. Це фактично означає, що процес економічного дослідження виступає як певна мовно-мисленнева діяльність, яка вимагає зусиль економіста-дослідника з мовного формулювання наукових положень і тверджень. Тому епістемологічні критерії демаркації істини та ілюзії у економічній науці мають мовно-мисленневий фундамент.

Слід також зазначити інституційні критерії демаркації істини та ілюзії, основою яких є суспільна затребуваність економічної науки. У цьому випадку можна говорити про критерій легітимації економічної істини. Так, зокрема, інституційним критерієм легітимації істини в умовах плюралізму в економічній науці можна вважати визнання достовірності досліджень у рамках різних існуючих шкіл і концепцій. Отже, згідно з інституційним критерієм, результат економічного дослідження вважається істинним, якщо він підкріплюється аргументами паралельних досліджень у інших наукових школах, а

в кінцевому підсумку узгоджується науковим економічним співтовариством у цілому. Істинні наукові твердження не можуть не використовуватися в інших споріднених дослідженнях.

Важливим і необхідним є врахування ролі аксіологічних чинників у проблемі демаркації істини та ілюзії у економічній науці. Аксіологічний аспект пошуку істини традиційно пов'язується з дилемою «об'єктивність дослідження / цінності дослідників». І дійсно, процес пошуку економічної істини завжди опосередкований певними ідеологічними традиціями, нормами і упевдженнями (Schumpeter, 2007; Javdani, Chang, 2023; Davis, 2023). Так, наявність радикальних ціннісних позицій може призводити до неоднозначних висновків — ілюзій у ході досліджень, причиною яких стає світоглядна закомплексованість дослідників. Надмірне протиставлення ціннісного різноманіття і ціннісної нейтральності не сприяє об'єктивності економічних знань.

Панівна в суспільстві ідеологія в науці виступає як певна сукупність ідеологем, які вчені не можуть не враховувати в процесі дослідження. Найгірший варіант, коли на основі ідеологем формується наперед задана схема дослідження, результатом якої стають ідеологічно обумовлені ілюзорні положення й висновки. У підсумку має місце перекручення економічної істини, яке є вигідним або владі, або певним соціальним групам, зокрема олігархам, для досягнення групових інтересів чи реалізації особистих цілей.

Критерії демаркації істини та ілюзії у економічній науці конкретизуються в сукупності відмітних інструментальних ознак істинного наукового твердження. Серед таких ознак найбільш значущими є: реалістичність вихідних передумов; об'єктивність фактів економічної дійсності, якими оперує дослідник; відповідність наукових фактів емпіричним фактам; функціональна повнота результатів; евристична цінність проведеного дослідження; переконливість аргументів у дискурсі; логічна доказовість висновків; визнання в межах даної наукової теорії; прогностичність динаміки економічних реалій. У економічній науці в наявності як загальні (спільні для всієї економічної науки), так і спеціальні (специфічні для конкретного об'єкта і предмета окремого дослідження) відмітні ознаки демаркації істини та ілюзії, які забезпечують необхідну верифікацію істинності отриманих результатів (знань).

На відміну від істини, ілюзії тяжіють до спрощеного розуміння економічної дійсності, коли економіст-дослідник свідомо чи несвідомо применшує складність економічних процесів і явищ, епістемологічно побоюючись виникнення надмірних труднощів і незручностей у процесі дослідження. Звідси адекватність ілюзій уявній простоті вирішення соціально-економічних проблем у популістській державній політиці. У цьому плані слід зазначити небезпечність спроб реалізації псевдонаукових ілюзій у економічній політиці держави. Наслідки такої реалізації є непередбачуваними, що особливо посилює їх загрози під час війни і в повоєнний період.

ПЛЮРАЛІЗМ І ПРОБЛЕМА «ІСТИНА VS ІЛЮЗІЯ» В ОРТОДОКСІЇ ТА ГЕТЕРОДОКСІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Сучасна економічна наука розвивається в умовах плюралізму концепцій, теорій та ідей. При цьому плюралізм економічної науки реалізується через різні види і форми (онтологічну, епістемологічну, методологічну, аксіологічну тощо) (Lague, 2022; Meyenburg, 2024). У контексті мети даної статті на перший план виходять епістемологічний і (в дещо іншому аспекті) методологічний плюралізм економічної науки як плюралістична система різноманітних методів і прийомів пошуку істини (у взаємозв'язку зі специфікою об'єкта і предмета дослідження) на основі толерантності (терпимості) до методологічних підходів інших наукових шкіл і окремих дослідників. Для плюралізму в економічній науці характерною є множина незалежних один від одного наукових підходів і позицій щодо об'єктивної економічної реальності зі своїми епістемологічними засадами, різними наборами методів дослідження. Безумовно, важливе значення для наукового плюралізму має наявність дієвого плюралізму в суспільстві в цілому. На наш погляд, плюралізм — один з необхідних засобів досягнення суспільної консолідації, повноцінного єднання нашої нації в умовах війни і в повоєнній Україні. До справжньої і дієвої злагоди українського суспільства наближає плюралізм, що спирається на розвинуту систему комунікацій між громадянами і владою. Плюралізм у економічній науці пов'язаний із свободою наукового слова, багатоманітністю підходів, наявністю навіть протилежних тверджень, можливістю висловлення думок і поглядів. Плюралізм — це правомірність застосування різних методологічних підходів до одного й того самого об'єкта і предмета дослідження. Плюралізм у науці має місце, якщо реально існує конкуренція між різними епістемологічними і методологічними позиціями. Проте плюралізм не є безмежною свободою думки; він має свої рамки. Будь-які положення і значення повинні характеризуватися науковим статусом, тобто претендувати бути істинними і легітимними. Інакше науковий плюралізм втрачає позитивний сенс.

Необхідність плюралізму в економічній науці можна пояснити, як правило, на підставі двох аргументів: по-перше, складністю самої економіки, її невизначеністю і стохастичністю; по-друге, когнітивними обмеженнями досліджень, коли окремі економісти або їх групи не здатні провести дослідження економічної дійсності в усій її повноті й масштабності, осмислити всю багатогранність об'єкта і предмета наукового розгляду.

Крім розширення можливостей для вільного розвитку різних наукових шкіл і розгортання добросовісної конкуренції між ними для плюралізму економічної науки важливий ще один момент. Ідеться про готовність дослідників різних наукових шкіл (насамперед, представників мейнстріму) доброзичливо розглядати й приймати протилежні думки, сумніватись у правильності власних підходів, проявляти повагу до точки зору інших учених. Плюралізм економічної науки означає, що результати і висновки кожного наукового дослідження, його обґрунтовані рекомендації мають сенс і значення. Плюралізм є дієвим стимулом до пізнання істини в економічній науці. У контексті наукового плю-

ралізму є очевидним, що методологічна уніфікація і стандартизація процесу дослідження, та і в цілому єдине універсальне розуміння економічної дійсності, не відповідають різноманітності поглядів на економічні процеси і явища. Можна вважати, що плюралізм і конкуренція ідей створюють особливий стан творчого піднесення в економічній науці.

Слабкість науки пов'язана не з методологічним плюралізмом, а, радше, з методологічним консенсусом, що з певної критичної межі починає обмежувати науковий пошук, заважає новим відкриттям у економічній науці. Так, у сучасній неокласичній ортодоксії панує методологічний консенсус на основі абсолютизації моделі раціонального індивіда, що суперечить принципам плюралізму. В гетеродоксальній складовій сучасної економічної науки формально має місце плюралістичне розмаїття позицій, але фактично кожний окремих науковий напрям розвивається нібито сам по собі, відособлено від інших. Така ситуація в ортодоксії і гетеродоксії обмежує можливості плюралізму і створює середовище для появи різного роду теоретико-методологічних ілюзій.

Тепер про специфіку проблеми «істина vs ілюзія» в різних напрямках сучасної економічної науки. Почнемо з теоретико-методологічних здобутків і проблем панівного ортодоксального неокласичного мейнстріму. Всі незаперечні успіхи в пошуку економічної істини неокласичною ортодоксією були досягнуті за рахунок постійного вдосконалення мікроекономічного ринково-конкурентного аналітичного інструментарію. На цій основі виявлено важливі функціональні зв'язки, насамперед, у мікроекономіці. Відправним припущенням неокласичної економічної науки є ідея вільних ринків, їх високої ефективності та саморегулюючої природи. Це припущення ґрунтується на кількостолітньому періоді функціонування товарних і галузевих ринків у західних країнах. Безумовно, неокласика не заперечує того факту, що ринки можуть бути і неефективними, проте вони є принципово більш ефективними порівняно з державою. Жоден інший напрям сучасної економічної науки не може «похвалитися» тим, що за підручниками, написаними на неокласичній основі, навчаються студенти переважної більшості університетів світу.

У процесі пошуку істини неокласика суттєво поглибила інструментарій економетричної формалізації, а останнім часом — когнітивної аналітики. Неокласична ортодоксія успішно розширює аналіз дедалі більшої кількості найрізноманітніших чинників, що визначають раціональний вибір індивідів: інформаційна і цифрова доступність, оцінка потенційних альтернатив, послідовність і дієвість рішень, конгруентність ринкових дій та ін. Здається, що в неокласичній ортодоксії побудовано струнку теоретико-методологічну систему, де все є єдиним і узгодженим. Проте і тут існують досить серйозні проблеми (Colander, 2000; Lawson, 2021). Неокласична ортодоксія успішно продукує економічні знання для умов суспільної стабільності й сталості, рівноважності ринків, раціонального вибору, коли перехідні економічні процеси, пов'язані з нелінійним економічним розвитком, соціалізацією, випереджальними інституційними змінами, не є пріоритетними. Гострою і практично

нерозв'язною в межах самої неокласики є проблема економічного імперіалізму — постійні спроби значно розширити об'єкт дослідження за рахунок експансії свого аналітичного інструментарію в усі можливі сфери людської діяльності, які традиційно були об'єктом розгляду інших наук про суспільство.

У методологічному плані для сучасної неокласики характерними є ілюзії про однорівневу природу об'єкта економічних досліджень, заперечення вартості як глибинної об'єктивної категорії, розуміння вартості (цінності — в інтерпретації неокласиків) як суб'єктивно-психологічного поняття. Неокласична ортодоксія перевантажена неоліберальними ілюзіями, які є особливо неприйнятними для більшості країн, що розвиваються. Серед них: ілюзія про ринок і ринкове саморегулювання як засоби від усіх економічних проблем і труднощів; ілюзія про вільну конкуренцію як механізм забезпечення ефективних ринків; ілюзія про неефективність держави і корупцію державного апарату; ілюзія про абсолютну ефективність приватного підприємництва і приватизації державної власності. Зведені в ранг постулатів, ці ілюзії приваблюють тим, що роблять багато складних економічних проблем такими, що нібито потребують простих рішень для їх розв'язання. Але насправді це не так.

Щодо неортодоксальної інституціональної теорії, то беззаперечним є її значний внесок у пізнання істини в економічній науці. Йдеться про успіхи в дослідженні власне інститутів та інституційних структур, інституційного розвитку, механізму впливу інститутів на економічну діяльність і поведінку тощо. За інституціональною теорією, інститути мають значення тому, що вони зменшують невизначеність, управляють соціальними взаємодіями, координують очікування економічних суб'єктів, сприяють їх кооперації і співробітництву, а отже, впливають на результати соціально-економічного розвитку. В сучасних умовах інституціоналізм розвиває зміст понять «інститут» та «інституційний розвиток» відповідно до нових об'єктивних реалій цифрової економіки, зокрема, досліджуючи економічні інститути штучного інтелекту (Davidson, 2024). Незважаючи на свою наукову поширеність інституціональна теорія має епістемологічні обмеження, що завжди є потенційним джерелом можливих ілюзій. Безумовно, у кожній національній економіці, кожному соціально-економічному процесі об'єктивно існує свій інституційний код як набір певних інститутів, інституційних структур, принципів, настанов, оцінок. Інституціоналізм, досліджуючи цей код, виходить із свого теоретико-методологічного інструментарію. Проте пошук економічної істини не зводиться лише до своєрідного накладання інституційної «сітки» (з її такими аналітичними структурами, як власне інститути — формальні й неформальні, норми, правила, звичаї, традиції, «рутини», опортуністичність, права власності, відносини між принципалом і агентом, трансакційні витрати та ін.) на об'єкт дослідження та її розгляд у історичному аспекті. Очевидно, що така інституційна «сітка» не покриває всієї площини об'єкта і предмета економічних досліджень, які є істотно ширшими. Чи не тому при цьому виникає необхідність у міждисциплінарних дослідженнях, які активно застосовує інституціональна теорія з метою розширення своєї предметної

сфери? За таких умов надмірна заідеологізованість історичних оцінок або недостатнє розуміння соціально-економічних наслідків правових актів може створювати небезпеку для виникнення інституційних ілюзій.

Кінець ХХ ст. став періодом розквіту неортодоксальної поведінкової економіки (Cartwright, 2015; Талер, 2021). Нині фактично одностайно визнається важливість ідей і підходів поведінкової економіки для розвитку сучасної економічної науки, а багато економістів ураховують їх у своїх дослідженнях (Angner, 2019). Процес пошуку економічної істини в поведінковій економіці в основному пов'язаний з емпіричними розробками поведінкових моделей. Центральне місце серед останніх посідають моделі з гетерогенністю економічних суб'єктів, поведінка яких, залежно від різних обставин, може характеризуватись як раціональністю, так й ірраціональністю.

В основі поведінкової економіки лежить біхевіористський експериментальний метод — створення штучної ситуації, у якій при фіксації сукупності певних залежних змінних можна емпірично виокремити головну пояснювальну змінну, дослідити її вплив на поведінку економічних суб'єктів. Безумовно, експериментальний підхід забезпечує важливий аспект істинності економічних досліджень. Можливості виникнення ілюзій у неортодоксальній поведінковій економіці, як правило, пов'язані із звуженням об'єкта дослідження, його обмеженням лише біхевіористськими процесами, відсутністю надійних теоретичних обґрунтувань експериментів, що проводяться.

Сучасна гетеродоксія в економічній науці є надзвичайно різноманітною за напрямками і підходами (Dequech, 2021; Potts, 2021; Guizzo, 2023). Це, зокрема: соціоекономіка, нейроекономіка, когнітивна економіка, біоекономіка, екофізика, радикальна політична економія, феміністська економіка, економіка конвенцій, постмарксизм та ін. У них переважають досить дрібні теми досліджень, які часто-густо не стосуються суттєвих економічних проблем. Як наслідок, гетеродоксальні теорії фактично утворюють другорядну складову економічної науки, вплив якої на пізнання істини щодо розуміння сутності сучасних соціально-економічних процесів обмежується надто вузькою предметною сферою.

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО ФАКТУ В ПОШУКУ ІСТИНИ (НА ПРИКЛАДІ ЕКОНОМІКИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ)

Проблема «істина vs ілюзія» в економічній науці пов'язана з поняттям «економічний факт», його виокремленням з потоку соціально-економічних явищ і подій та інтерпретацією в процесі пошуку істини (Sent, 2003; Boumans, 2023). Пошук істини в економічній науці починається з виявлення на практиці емпіричних фактів (чи дійсних, реальних, чи фіктивних), на основі яких буде сформульовано проблему дослідження. Фіктивні несправжні факти можуть бути пов'язані з вигаданими, не існуючими в реальності фактами. Як наслідок, такі надумані факти спотворюють наукове розуміння досліджуваного

процесу, втрачається економічна істина, стає можливою невірна ілюзорна інтерпретація сутності.

Унаслідок постійного ускладнення економічної практики, посилення її різноманітності, багатоаспектності та широкоформатності поняття «економічний факт» втратило свою однозначність. Економіка — це величезний масив різних фактів, у якому можна завжди знайти приклади, що підтверджуватимуть навіть протилежні положення й твердження, включаючи ілюзії та прямі помилки. Можливі також проста «підгонка» емпіричних фактів під ту чи іншу теоретичну конструкцію і навіть прямі маніпуляції сферою економічної практики.

На мою думку, при проведенні цілого ряду економічних досліджень (там, де є сумніви щодо дійсності фактів) виникає необхідність у застосуванні процедури «факт-чекінгу» як засобу перевірки реальності емпіричних фактів. Ідеться про специфічні методики дослідження наявних фактів, з'ясування їх достовірності (нефіктивності). Емпіричні факти в економічній науці, як правило, виступають у ролі цифрових облікових даних (статистичного, бухгалтерського і оперативного обліку, соціологічних спостережень, експертних оцінок та ін.). Там, де дійсні факти, — простір для пошуку і пізнання економічної істини, там, де вимисел і фікції, — місце для ілюзій. Процес пошуку економічної істини завершується обґрунтуванням теоретичних фактів (чи істинних, чи ілюзорних), на основі яких будуть сформульовані результати й висновки досліджень, а також розроблені пропозиції і рекомендації для практики.

У економічній науці відомим є поняття «стилізований факт», яке ввів у макроекономіку Н. Калдор (Kaldor, 1961). Під стилізованими фактами він розумів найзагальніші (по суті, найпростіші) наукові положення як очевидні істини, вважаючи такими в макроекономіці: збільшення випуску на одну особу населення, зростання капіталоозброєності, сталість частки праці й капіталу в національному доході та ін. Підходи до теоретичного розуміння стилізованих фактів з часом змінювались, а їх конкретний перелік у макроекономіці уточнювався (Jones, Romer, 2010). Методологічне значення стилізованих фактів не лише для макроекономіки, а й для економічної науки в цілому є очевидним (Mendritzki, 2014; Abad, Khalifa, 2015). Проте реальною є й методологічна загроза того, що наголос на стилізованих фактах може нівелювати пріоритетну роль більш складних і системних форм теоретичного факту. Отже, є очевидним, що наукова теорія не може бути сукупністю одномірних теоретичних фактів. Насправді, це струнка система різних за логікою побудови і складністю істинних наукових фактів. Поза такою системою наукова теорія не відкидатиме ілюзорних фактів або не позбуватиметься їх, якщо вони наявні.

Розглянемо специфіку пошуку економічної істини шляхом виокремлення фактів та їх інтерпретації на прикладі сучасної економіки штучного інтелекту (ШІ). В епоху цифрової революції, активного розширення функціональних можливостей штучного інтелекту відбуваються інтенсивний розвиток усієї системи соціально-економічних взаємодій і контактів, ради-

кальна зміна відтворювальних процесів у сферах глобального капіталу, інвестицій та технологій і в цілому — трансформація об'єкта економічної науки, що не може не актуалізувати методологічну проблему пошуку економічної істини і протидії ілюзіям.

Штучний інтелект — це не просто модна цифрова технологія, це окрема економічна система, сукупність досить складних економічних процесів, які (й чим далі, тим більше) змінюватимуть усі сфери суспільного життя. Реальним є факт, що в сучасних умовах виникла і функціонує економіка генеративного штучного інтелекту (генШІ), що будується на засадах самокерованого машинного навчання, з використанням системи обробки великих баз даних і суперкомп'ютерів (Mahnke, Bagger, 2024). Становлення економіки генШІ є доконаним фактом, відповідно, ця реальність повинна дістати відображення в обґрунтуванні наукових фактів (положень, підходів). ГенШІ фактично претендує на роль окремої повноцінної форми економічної організації — поряд з ринками, фірмами і мережами, він може використовувати свої знання для розв'язання складних комбінаторних завдань щодо соціально-економічної сфери.

Факт наявності економіки генШІ можна інтерпретувати за допомогою пофазного підходу, який дає змогу виокремити й проаналізувати органічну єдність чотирьох фаз даної економічної системи — виробництва, розподілу, обміну і споживання (використання).

Промисловою основою виробництва генШІ є літографічне обладнання і використання потужних суперкомп'ютерів для розробки високопродуктивних графічних процесорів. Розподіл і обмін у економіці генШІ пов'язані з купівлею-продажем певних послуг, як правило, консультаційних, на основі певних базових моделей (наприклад, великих мовних моделей, штучних нейронних мереж тощо). Використання штучного інтелекту є невіддільним від розвитку програмного забезпечення, удосконалення хмарної інфраструктури і платформ як послуги. Самонавчання генШІ базується на принципах квантової механіки, що якісно змінює порядок виконання операцій над великим обсягом даних, алгоритми пошуку оптимальних соціально-економічних рішень з великої кількості можливих альтернатив, механізм прогнозування фінансово-економічних результатів та ін. Не менш важливими у сфері сучасного використання генШІ в економічній сфері є нейроморфні обчислення на основі поєднання принципів нейронауки, електронної інженерії, інформатики і нейроекonomіки.

Великі фінансові ресурси в економіку генШІ в сучасних умовах інвестують глобальні цифрові компанії-гіганти. Сформований ними своєрідний платформний капіталізм (Srnicek, 2017; Boyer, 2022) дозволяє великим цифровим платформам і відповідним компаніям суттєво збільшувати свої прибутки і на цій основі неухильно підвищувати рівень власної ринкової капіталізації. Так, станом на початок січня 2025 р. ринкова капіталізація найбільших цифрових компаній у світі (з перших семи компаній — шість є цифровими) становила: Apple — 3678 млрд дол., перше місце (на 01.06.2024 р. — 3258 млрд дол., друге місце), NVIDIA — 3538 млрд дол., друге місце (на

01.06.2024 р. — 3244 млрд дол., третє місце), Microsoft — 3147 млрд дол., третє місце (на 01.06.2024 р. — 3289 млрд дол., перше місце), Amazon — 2357 млрд дол., четверте місце (на 01.06.2024 р. — 1911 млрд дол., п'яте місце), Alphabet (Google) — 2355 млрд дол., п'яте місце (на 01.06.2024 р. — 2193 млрд дол., четверте місце), Meta Platforms (Facebook) — 1526 млрд дол., сьоме місце (на 01.06.2024 р. — 1278 млрд дол., сьоме місце)¹.

Теорія платформного капіталізму, з одного боку, відображає реальні факти трансформації об'єктивної економічної дійсності, але, з іншого, — виступає як ілюзорне маніпулятивне прикриття панування глобального капіталу, насамперед американських цифрових компаній-гігантів, які фактично є основним бенефіціаром сучасної глобалізації, оскільки саме вони одержують основну вигоду від економіки генIII. Розширення можливостей платформного капіталу і генIII дозволяє по-новому подивитися на процес розгортання системної кризи глобальної економіки в її неоліберальному ілюзорному вигляді.

Цифрові компанії-гіганти фактично монополізували сферу обміну в економіці генIII, унаслідок чого величезних масштабів набув процес розподілу доходів на їх користь. Діяльність генIII на сучасних цифрових ринках активно стимулює процеси асиметрії інформації, зовнішніх (мережевих) ефектів, а отже, і монополізації. У основі цих процесів лежить діяльність цифрових платформ, що монополізують масив даних, які вони одержують і обробляють через генIII, а потім реалізують на ринку. Постійні зловживання в суб'єктно-об'єктному чотирикутнику «цифрові компанії — цифрові платформи — штучний інтелект — користувачі (споживачі)» становить основне джерело монопольного прибутку платформного капіталу. Очевидно, що з'явилася принципово нова форма практичних (емпіричних) фактів щодо економічної поведінки людей, яку сьогодні економічна наука поки що не враховує.

Під впливом саморозвитку генIII відбуваються реконфігурація об'єкта економічних досліджень, розмивання звичного для економічної науки змісту соціально-економічних відносин. Ідеться про фактичне «оцифрування» цих відносин, які дедалі більше опосередковуються машинними алгоритмами генIII. На цій основі посилюється економічна і ринкова влада самого генIII. Такі його дії з великими базами даних про економічну поведінку людей як на мікро-, так і на макрорівнях вимагають і від економічної науки розробки нових методологічних і аналітичних підходів. ГенIII фактично модифікує людську економічну поведінку на основі визначених інформаційних правил. Факти щодо економічної поведінки людей (як у споживанні, так і в підприємстві) є продуктом пошуку і комунікацій генIII. При цьому не слід відкидати також і можливість появи нових більш витончених форм фінансово-економічного шахрайства.

Особливо загрозливим є контроль генIII над масивом персональних ідентифікаторів користувачів за умов глобального цифрового охоплення кра-

¹ Largest Companies by Marketcap. URL: <https://www.companiesmarketcap.com> (дата звернення: 06.01.2025).

їн світу. За глобалізації на світових цифрових ринках на основі перерозподілу доходів сформувалася система цифрового колоніалізму, або колоніалізму даних (Couldry, Mejias, 2019; Mumford, 2021). Цифрові платформи нагромаджують величезну кількість соціально-економічних даних про споживачів у всьому світі, отримуючи вигоду від доступу до цих даних та їх використання. Тим самим відбувається узгодження колоніалізму даних з платформним капіталізмом у цифровій економіці, уможливллюються соціально-економічна дискримінація і поведінковий вплив генШІ безпосередньо на життя людей. Основою цих процесів є експансія великих цифрових компаній. Активна участь генШІ в механізмах цифрового колоніалізму — прямий крок до загострення суперечностей сучасної стадії розвитку світової цифровізації і появи нових форм поляризації у ядро-периферійній ієрархії глобальної економіки в цілому.

Сьогодні штучний інтелект є легкодоступним для широких категорій користувачів (споживачів), які мають справу з сучасними цифровими пристроями. На основі персональних комп'ютерів або смартфонів та інфраструктури Інтернету генШІ дає користувачам змогу персоналізовано вирішувати різноманітні інтелектуальні завдання, що принципово змінює їхнє життя шляхом більш оптимальної організації робочого дня і вільного часу. Найважливішими при цьому є платформи застосунків-додатків (Google Play Store, Apps Global, Appsfera), платформи економіки вільного заробітку (Airbnb, Uber, Delivery Hero), соціальні медіаплатформи (Facebook, Instagram, Tik-Tok, Twitter). Проте було б ілюзорним вважати, що це максимум того, на що здатен генШІ. Процеси його самопрограмування, автономного навчання і використання, насамперед у сферах національної безпеки і стратегії (включаючи військову справу), є незрівнянно досконалішими.

Щодо еволюції сучасної економічної науки, то роль генШІ в цьому процесі є різноаспектною. Його подальший саморозвиток створюватиме ряд реальних передумов для якісних принципових зрушень у економічній науці.

По-перше, у розпорядження економістів надходитиме великий обсяг поведінкових даних (дійсних фактів) про об'єкт дослідження. ГенШІ може надавати не тільки індивідуалізовану інформацію про поведінку окремих економічних суб'єктів, але й узагальнені дані по тій чи іншій суб'єктній сукупності — групах економічних суб'єктів на ринку, в регіоні, галузі, національній економіці в цілому.

По-друге, у економічній науці на основі поведінкової інформації стануть можливими розроблення і використання бажаних моделей економічної поведінки та зміни очікувань (у першу чергу раціональних) економічних суб'єктів, що передбачає нове розуміння теоретико-методологічних засад економічних досліджень. На цій основі можливі зміна суспільної значущості економічної науки, посилення її об'єктивного, дійсно доказового характеру.

По-третє, через генШІ економічна наука зможе дістати можливість для реального впливу на перетворення соціально-економічних відносин, зміну їх у певному, задалегідь спроектованому напрямі (згідно з розробленими моделями поведінки й очікуваннями економічних суб'єктів). Це здійснюєть-

ся шляхом «підштовхування» (за термінологією лібертаріанського патерналізму поведінкової економіки) економічних суб'єктів до певного типу економічної поведінки і зміни очікувань.

У цілому генШІ розширюватиме можливості економічної науки в пошуку істини завдяки зміні самого процесу створення наукового контенту. Економічна істина в цих умовах набуває нового вигляду, дедалі більше стає формою своєрідної співпраці вченого і генШІ. Настав час співіснування економіста-дослідника і генШІ, коли вони обидва націлені на пошук об'єктивної істини. У цих умовах проблема «істина vs ілюзія» набуває і машинного виміру. Місця для ілюзій при цьому повинно ставати менше. Проте при машинізації процесу дослідження одночасно фактом може стати і розмивання статусу авторства на науковий продукт.

Економічним і політико-правовим фактом є те, що, з огляду на суспільну важливість і наявність різноманітних потенційних ризиків, економіка генШІ не може не бути об'єктом регулювання з боку держави. Поки що сфера державного регулювання генШІ перебуває на початковій стадії формування. У березні 2024 р. Європейським парламентом був ухвалений Акт про штучний інтелект (AI Act EU²), який є регламентом, що має забезпечувати безпеку і дотримання прав громадян при застосуванні систем ШІ. Актом встановлюється єдина регуляторна база щодо розроблення, розміщення на ринках, введення в експлуатацію систем штучного інтелекту.

Президент США Д. Трамп одним з перших своїх рішень анонсував початок проєкту Stargate — інвестування до 500 млрд дол. протягом чотирьох років у розвиток інфраструктури штучного інтелекту (будівництво великих центрів обробки даних). Одночасне скасування указу Дж. Байдена про стандарти безпеки штучного інтелекту фактично означає зміну державного регулювання цієї сфери у США³.

Цифрова трансформація з наголосом на всебічне використання розвинутих систем генШІ не може не бути пріоритетним стратегічним напрямом повоєнного (та й під час війни) соціально-економічного розвитку України. Стратегія повоєнного відновлення економіки України має відображати ті національні цілі, які будуть зорієнтовані на інноваційно-цифровий розвиток українського суспільства. Ефективна національна система інноваційних технологій, цифрових стартапів і різноманітних програм генШІ відкриватиме реальні можливості для повоєнного українського економічного дива. Для цього вже сьогодні потрібно сформувавши національний феномен інноваційного мислення, що спиратиметься на українську підприємницьку традицію, колективний економічний досвід української нації, нашу віру в практичний розум і почуття власної гідності.

² EU AI Act. URL: <https://www.artificialintelligenceact.eu/the-act/> (дата звернення: 15.01.2025).

³ Д'яконов І. Трамп оголосив про інвестиції \$500 мільярдів у розвиток ШІ-інфраструктури США. *Українська правда*. 2025. 22 січ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/22/7494706/> (дата звернення: 23.01.2025).

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічні особливості проблеми «істина vs ілюзія» в сучасній економічній науці обумовлені специфікою природи формування і еволюції економічного знання. Це означає, що забезпечення об'єктивності економічних знань є невіддільним від чіткого бачення критеріїв і відмітних ознак демаркації між істинним та ілюзорним у економічних дослідженнях. Демаркацію істини та ілюзії у сучасній економічній науці пов'язано з використанням множини критеріїв і ознак (полікритеріальність), за якими оцінюються і верифікуються економічні положення і твердження. Полікритеріальність у даному випадку означає відмову від спрощеного, однобічного (монокритеріального) підходу до економічної істини.

Важливою і плідною в методологічному сенсі є конкуренція між різними ідеями і підходами в умовах плюралізму концепцій, теорій і наукових шкіл, що стимулює пошук істини в сучасній економічній науці. Наукову слабкість неокласичної ортодоксії обумовлено абсолютизацією нереалістичної теоретичної моделі раціонального економічного суб'єкта. Особливу небезпеку для появи економічних ілюзій у ортодоксальному мейнстрімі становить надмірна неоліберальна заідеологізованість неокласичної концепції. Проблеми пізнання істини в сучасній гетеродоксії економічної науки виникають, насамперед, через звуження її об'єкта і предмета, надмірне подрібнення проблематики досліджень.

Наукове економічне дослідження не можна відокремити від виявлення суттєвих дійсних фактів з потоку процесів і явищ, їх аналізу та інтерпретації. Наука повинна пояснювати реальні емпіричні факти, а не вводити в суперечність з ними. Наукові факти є істинними, коли вони безперечно відповідають фактам економічної практики. Пізнання економічної істини неможливе поза методологічно обґрунтованими, системними, глибинними і цілісними дослідженнями новітніх соціально-економічних фактів. Розвиток цифрової економіки і штучного інтелекту ставить перед економічною наукою принципово нові завдання, підкреслюючи значущість нових наукових розвідок, зокрема щодо реорієнтації цілого ряду теоретичних конструкцій (колоніалізм — колоніалізм даних, ринковий розподіл вартості — перерозподіл вартості на користь цифрових компаній-гігантів) та обґрунтування нових економічних понять і категорій (економіка генIII, платформний капітал).

Методологічні успіхи в розв'язанні проблеми «істина vs ілюзія» в сучасній економічній науці сприятимуть більш повному розумінню можливостей і перспектив подальшого розвитку нашої науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Кант, І. (2000). Критика чистого розуму. Київ, Юніверс, 504 с.
- Hausman, D. (2007). *The Philosophy of Economics: An Anthology*. 3rd ed. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819025>
- Mäki, U. (Ed.) (2002). *Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction*. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493317>

- Гриценко, А. (2023). Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. 66. 4(737). 38-54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038>
- Мандибур, В. (2023). Економічний прагматизм: політекономічна сутність, антиподи і прояви імітації. *Економічна теорія*. 4:22-48. <https://doi.org/10.15407/etet2023.04.022>
- Сіденко, В. (2024). Виклики і можливості для стійкого економічного розвитку України в контексті глобального транзиту. *Економіка України*. 67. 1(746). 3-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.01.003>
- Тарасевич, В. (2024). Діяльнісна знаннево-інформаційна теорія цінності: концептуальна і чуттєво-емоційна теоретичні моделі. *Економіка України*. 67. 2(747). 32-46. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.032>
- Гегель, Г.В.Ф. (2004). Феноменологія духу. Київ, Основи. 548 с.
- Friedman, M. (1953). *The Methodology of Positive Economics*. Cambridge, Cambridge University Press. P. 3—43. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511581427.002>
- Simon, H. (2007). Testability and Approximation. *In: The Philosophy of Economics: An Anthology*. Cambridge, Cambridge University Press. P. 179—182. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819025.011>
- Irzik, G., Kurtulmus, F. (2017). What Is Epistemic Public Trust in Science? *The British Journal for the Philosophy of Science*. 70(4). P. 1145—1166. <https://doi.org/10.1093/bjps/axy007>
- Muller, S. (2023). Is economics credible? A critical appraisal of three examples from microeconomics. *Journal of Economic Methodology*. 30(2). 157-175. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2023.2202682>
- Schumpeter, J. (2007). Science and Ideology. *In: The Philosophy of Economics: An Anthology*. Cambridge, Cambridge University Press. P. 207—221. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819025.015>
- Javdani, M., Chang, H.-J. (2023). Who said or what said? Estimating ideological bias in views among economists. *Cambridge Journal of Economics*. Vol. 47. Iss. 2. P. 309—339. <https://doi.org/10.1093/cje/beac071>
- Davis, J. (2023). Objectivity in economics and the problem of the individual. *Journal of Economic Methodology*. 30(4). 276-289. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2023.2181374>
- Larue, L. (2022). A defense of reasonable pluralism in economics. *Journal of Economic Methodology*. 29(4). 294-308. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2022.2112266>
- Meyenburg, I. (2024). Pluralism in economics and the question of ontological pluralism. *Journal of Economic Methodology*. 31(2). 106-119. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2024.2343490>
- Colander, D. (2000). The Death of Neoclassical Economics. *Journal of the History of Economic Thought*. 22(2):127-143. <https://doi.org/10.1080/10427710050025330>
- Lawson, T. (2021). Whatever happened to neoclassical economics? *Revue de philosophie économique*. Vol. 22. Iss. 1. P. 39—84. <https://doi.org/10.3917/rpec.221.0039>
- Davidson, S. (2024). The economic institutions of artificial intelligence. *Journal of Institutional Economics*. Vol. 20, e20. <https://doi.org/10.1017/S1744137423000395>
- Cartwright, A.C. (2015). Richard H. Thaler: Misbehaving: the making of behavioral economics. *Public Choice*. Vol. 164. P. 185—188. <https://doi.org/10.1007/s11127-015-0276-5>

- Талер, Р. (2021). Поведінкова економіка. Чому люди діють ірраціонально і як отримати з цього вигоду. Київ, Наш формат. 464 с.
- Angner, E. (2019). We're all behavioral economists now. *Journal of Economic Methodology*. 26(3). 195-207. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2019.1625210>
- Dequech, D. (2021). The Future of Heterodox Economics: An Institutional Perspective. *Journal of Economic Issues*. 55(3). 578-583. <https://doi.org/10.1080/00213624.2021.1940039>
- Potts, J. (2021). How Heterodox Economics Lost its Way. *Journal of Economic Issues*. 55(3). 590-594. <https://doi.org/10.1080/00213624.2021.1940041>
- Guizzo, D. (2023). Can heterodox economics make a difference? Conversations with key thinkers. *Journal of Economic Methodology*. 31(1). 58-62. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2023.2258619>
- Sent, E.-M. (2003). Review of Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction, by U. Mäki. *History of Economic Ideas*. 11(3). 167-170. URL: <https://www.jstor.org/stable/23723241>
- Boumans, M. (2023). The Matter of Facts: Skepticism, Persuasion, and Evidence in Science. *History of Political Economy*. 55 (4). 795-797. <https://doi.org/10.1215/00182702-10621040>
- Kaldor, N. (1961). Capital Accumulation and Economic Growth. In: D.C. Hague (Ed.). *The Theory of Capital*. New York, St. Martin's Press. P. 177—222. https://doi.org/10.1007/978-1-349-08452-4_10
- Jones, C., Romer, P. (2010). The New Kaldor Facts: Ideas, Institutions, Population, and Human Capital. *American Economic Journal: Macroeconomics*. 2 (1). 224-245. <https://doi.org/10.1257/mac.2.1.224>
- Mendritzki, S. (2014). To stylize or not to stylize, is it a fact then? Clarifying the role of stylized facts in empirical model evaluation. *Journal of Economic Methodology*. 21(2). 107-124. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2014.907439>
- Abad, L., Khalifa, K. (2015). What are stylized facts? *Journal of Economic Methodology*. 22(2). 143-156. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2015.1024878>
- Mahnke, M., Bagger, C. (2024). Navigating platformized generative AI: Examining early adopters' experiences through the lens of data reflectivity. *Convergence*. 30(6). 1974-1991. <https://doi.org/10.1177/13548565241300857>
- Srnicek, N. (2017). The challenges of platform capitalism: Understanding the logic of a new business model. *Juncture*. Vol. 23. Iss. 4. P. 254—257. <https://doi.org/10.1111/newe.12023>
- Boyer, R. (2022). Platform capitalism: a socio-economic analysis. *Socio-Economic Review*. Vol. 20. Iss. 4. P. 1857—1879. <https://doi.org/10.1093/ser/mwaa055>
- Couldry, N., Mejias, U. (2019). Data Colonialism: Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject. *Television & New Media*. 20(4). 336-349. <https://doi.org/10.1177/1527476418796632>
- Mumford, D. (2021). Data colonialism: compelling and useful, but whither epistemes? *Information, Communication & Society*. 25(10). 1511-1516. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2021.1986103>

Надійшла 11.04.2025

Прорецензована 05.05.2025

Доопрацьована 30.05.2025

Підписана до друку 09.06.2025

REFERENCES

- Kant, I. (2000). Critique of Pure Reason. Kyiv. 504 p. [in Ukrainian].
- Hausman, D. (2007). The Philosophy of Economics: An Anthology. 3rd ed. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819025>
- Mäki, U. (Ed.) (2002). Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493317>
- Grytsenko, A. (2023). Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts. *Economy of Ukraine*. 66. 4(737). 38-54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038> [in Ukrainian].
- Mandybura, V. (2023). Economic pragmatism: political-economy essence, antipodes and imitation. *Economic Theory*. 4. 22-48. <https://doi.org/10.15407/etet2023.04.022> [in Ukrainian].
- Sidenko, V. (2024). Challenges and opportunities for resilient economic development of Ukraine in the context of global transition. *Economy of Ukraine*. 67. 1(746). 3-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.01.003> [in Ukrainian].
- Tarasevych, V. (2024). Activity-based knowledge-information theory of value: conceptual and sensorial-emotional theoretical models. *Economy of Ukraine*. 67. 2(747). 32-46. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.032> [in Ukrainian].
- Hegel, G. W. F. (2004). The Phenomenology of Spirit. Kyiv. 548 p. [in Ukrainian].
- Friedman, M. (1953). The Methodology of Positive Economics. Cambridge, Cambridge University Press. P. 3-43. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511581427.002>
- Simon, H. (2007). Testability and Approximation. In: The Philosophy of Economics: An Anthology. Cambridge, Cambridge University Press. P. 179-182. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819025.011>
- Irzik, G., Kurtulmus, F. (2017). What Is Epistemic Public Trust in Science? *The British Journal for the Philosophy of Science*. Vol. 70. Iss. 4. P. 1145-1166. <https://doi.org/10.1093/bjps/axy007>
- Muller, S. (2023). Is economics credible? A critical appraisal of three examples from microeconomics. *Journal of Economic Methodology*. 30(2). 157-175. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2023.2202682>
- Schumpeter, J. (2007). Science and Ideology. In: The Philosophy of Economics: An Anthology. Cambridge, Cambridge University Press. P. 207-221. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819025.015>
- Javdani, M., Chang, H.-J. (2023). Who said or what said? Estimating ideological bias in views among economists. *Cambridge Journal of Economics*. Vol. 47. Iss. 2. P. 309-339. <https://doi.org/10.1093/cje/beac071>
- Davis, J. (2023). Objectivity in economics and the problem of the individual. *Journal of Economic Methodology*. 30(4). 276-289. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2023.2181374>
- Larue, L. (2022). A defense of reasonable pluralism in economics. *Journal of Economic Methodology*. 29(4). 294-308. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2022.2112266>
- Meyenburg, I. (2024). Pluralism in economics and the question of ontological pluralism. *Journal of Economic Methodology*. 31(2). 106-119. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2024.2343490>
- Colander, D. (2000). The Death of Neoclassical Economics. *Journal of the History of Economic Thought*. 22(2). 127-143. <https://doi.org/10.1080/10427710050025330>
- Lawson, T. (2021). Whatever happened to neoclassical economics? *Revue de philosophie économique*. Vol. 22. Iss. 1. P. 39-84. <https://doi.org/10.3917/rpec.221.0039>

- Davidson, S. (2024). The economic institutions of artificial intelligence. *Journal of Institutional Economics*. Vol. 20, e20. <https://doi.org/10.1017/S1744137423000395>
- Cartwright, A.C. (2015). Richard H. Thaler: Misbehaving: the making of behavioral economics. *Public Choice*. Vol. 164. P. 185-188. <https://doi.org/10.1007/s11127-015-0276-5>
- Thaler, R. (2021). Misbehaving: The Making of Behavioral Economics. Kyiv. 464 p. [in Ukrainian].
- Angner, E. (2019). We're all behavioral economists now. *Journal of Economic Methodology*. 26(3). 195-207. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2019.1625210>
- Dequech, D. (2021). The Future of Heterodox Economics: An Institutional Perspective. *Journal of Economic Issues*. 55(3). 578-583. <https://doi.org/10.1080/00213624.2021.1940039>
- Potts, J. (2021). How Heterodox Economics Lost its Way. *Journal of Economic Issues*. 55(3). 590-594. <https://doi.org/10.1080/00213624.2021.1940041>
- Guizzo, D. (2023). Can heterodox economics make a difference? Conversations with key thinkers. *Journal of Economic Methodology*. 31(1). 58-62. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2023.2258619>
- Sent, E.-M. (2003). Review of: Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction, by U. Mäki. *History of Economic Ideas*. 11(3). 167-170. URL: <https://www.jstor.org/stable/23723241>
- Boumans, M. (2023). The Matter of Facts: Skepticism, Persuasion, and Evidence in Science. *History of Political Economy*. 55 (4). 795-797. <https://doi.org/10.1215/00182702-10621040>
- Kaldor, N. (1961). Capital Accumulation and Economic Growth. In: D.C. Hague (Ed.). *The Theory of Capital*. New York, St. Martin's Press. P. 177-222. https://doi.org/10.1007/978-1-349-08452-4_10
- Jones, C., Romer, P. (2010). The New Kaldor Facts: Ideas, Institutions, Population, and Human Capital. *American Economic Journal: Macroeconomics*. 2 (1). 224-245. <https://doi.org/10.1257/mac.2.1.224>
- Mendritzki, S. (2014). To stylize or not to stylize, is it a fact then? Clarifying the role of stylized facts in empirical model evaluation. *Journal of Economic Methodology*. 21(2). 107-124. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2014.907439>
- Abad, L., Khalifa, K. (2015). What are stylized facts? *Journal of Economic Methodology*. 22(2). 143-156. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2015.1024878>
- Mahnke, M., Bagger, C. (2024). Navigating platformized generative AI: Examining early adopters' experiences through the lens of data reflectivity. *Convergence*. 30(6). 1974-1991. <https://doi.org/10.1177/13548565241300857>
- Srnicek, N. (2017). The challenges of platform capitalism: Understanding the logic of a new business model. *Juncture*. Vol. 23. Iss. 4. P. 254-257. <https://doi.org/10.1111/newe.12023>
- Boyer, R. (2022). Platform capitalism: a socio-economic analysis. *Socio-Economic Review*. Vol. 20. Iss. 4. P. 1857-1879. <https://doi.org/10.1093/ser/mwaa055>
- Couldry, N., Mejias, U. (2019). Data Colonialism: Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject. *Television & New Media*. 20(4). 336-349. <https://doi.org/10.1177/1527476418796632>
- Mumford, D. (2021). Data colonialism: compelling and useful, but whither epistemes? *Information, Communication & Society*. 25(10). 1511-1516. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2021.1986103>

Received on April 11, 2025

Reviewed on May 5, 2025

Revised on May 30, 2025

Signed for printing on June 9, 2025

Vasyl Lagutin, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Leading Research Fellow of the Department of Economic Theory
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

TRUTH VS. ILLUSION IN MODERN ECONOMICS

Based on the modern methodology of economic research, the “truth vs. illusion” problem in economics is analyzed. For this purpose, the article reveals the specifics of the methodology of searching for truth as opposed to manifestations of illusions in the context of the epistemology of studying the socio-economic reality, which is dynamically developing and constantly becoming more complex. It is shown that in the case of illusions, behind the external semblance of objectivity, methodological flaws, theoretical errors and a distorted perception of economic reality actually occur. The principle of polycriteriality for the demarcation of economic truth and illusion (ontological, epistemological, institutional criteria and instrumental features) is proposed. It is substantiated that the results of research in economics should be ontologically and epistemologically confirmed by the logic of economic categories’ deployment.

In the context of modern economics’s pluralism, the methodological approaches of neoclassical orthodoxy and heterodox theories to the search for economic truth are outlined. It is revealed that neoclassical orthodoxy successfully produces economic knowledge for conditions of social stability and sustainability, market equilibrium, rational choice, when transitional economic processes associated with nonlinear economic development, socialization and anticipatory institutional changes are not a priority. It is shown that neoclassical orthodoxy is overloaded with neoliberal illusions. The possibilities of illusions’ occurrence in heterodox economics are usually associated with the narrowing of research object.

The importance of economic fact (practical, empirical and scientific, theoretical) for the “truth vs. illusion” problem is substantiated. Based on the identification of facts and their interpretation, the latest trends in the development of the generative artificial intelligence (genAI) economy are considered. The fact of the genAI economy’s existence is interpreted using a phase-by-phase approach, which allows to identify and analyze the organic unity of the four phases of this economic system. It is shown that constant abuses in the subject-object quadrilateral “digital companies — digital platforms — artificial intelligence — users (consumers)” become the main source of platform capital’s monopoly profit.

Keywords: *economic truth; illusion; demarcation; pluralism; neoclassical orthodoxy; heterodoxy; economic fact; generative artificial intelligence economy.*